

Mircea ELIADE Mitlerin Özellikleri

Fransızca aslından çev. Sema RIFAT, İstanbul: Alfa Yayınları, 2016; 269 s.

■ Hülya HACİİSMAİLOĞLU*

2001 yılında OM Yayınevi tarafından yayımlanmış olan bu eser, Alfa Yayınları tarafından 2016 yılında tekrar basılmıştır. 2016 yılındaki baskısını incelediğimiz eser, dokuz ana bölüm, çeşitli alt bölümler ve eklerden oluşmaktadır. Mircea Eliade, diğer eserlerinde işlediği konuların bir kısmını bu kitabında yeniden ele alıp geliştirmiştir. Yazar, eserinde mitsel düşüncenin tümünü ele almamakta; konusunu arkaik toplumların düşünce dünyası ile kısıtlamaktadır. Kitap boyunca bu çerçeve dışına sadece son bölümde, mitlerin Yahudi-Hıristiyan geleneğine olan etkilerini ele alırken çıkmaktadır. Yazarın ifadesiyle eser, kültürlü geniş okur kitlesine hitap etmektedir.

Kitabın ilk bölümü “Mitlerin Yapısı” başlığını taşımaktadır. Eliade, bölüme mitin tanımını yaparak başlar. O, özellikle yaygın anlamdaki kullanımı olan “masal, uydurma, kurmaca” karşılığı yerine miti dinler tarihçileri, toplumbilimcileri, etnologlarca da benimsenen ve arkaik toplumlarda anlaşıldığı şekliyle “kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model” anlamında kullanır.¹ Ona göre mitler, ilk zamanlardan itibaren kutsal kabul edilen doğaüstü yaratıklar tarafından gerçekleştirilen olayları anlatır. Bu anlamda mitler, hem başlangıçların hem yaratılışın gerçek hikâyesini sunar. Mit tanımına getirdiği bu çerçeve ile yazar, örneklerini özellikle arkaik toplumlar içerisinde vermektedir. O nedenle, bu kısımda genel hatlarıyla arkaik insanın varoluşsal gerçeği mit üzerinden tanımlanmaktadır. Yazarın ifadesine göre, modern insan, nasıl kendinin tarih tarafından oluşturulduğuna inanıyorsa arkaik insan da kendi varoluşunu bazı mitsel olaylara dayandırmaktadır. Mitleri öğrenip yaşamak, ilk mitsel zamana dönmek, gündelik yaşamdan çıkıp dinsel bir yaşama geçmektir.

Yazar, ikinci bölümde “Kökenlerin Sihirli Saygınlığı” başlığı adı altında köken mitleri ile kozmogoni mitlerini ele almaktadır. Eliade’nin sık sık üstünde dur-

* Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı. hülya.yldz1@gmail.com

1 Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2016), 11.

duğu bir mesele, kozmogoni mitlerinin doğauştü varlıkların ilk yaratılışını, yani “başlangıcı”, temsil ettiğidir. Her canlının kökenini, yaratılışını anlatan mitler de bu ilk yaratılış mitine dayanmakta olup anlamını ve geçerliliğini buradan almaktadır. Yazar, burada, mitin kutsal bir anlatıdan fazlası olduğunu, şamanik bir ritüele dönüşerek hastaların tedavisinde kullanıldığını göstermektedir. Mitin sözlü olarak okunması ile hasta, o ilk yaratılışa dönmekte ve hastalıktan/kaostan sağlığına/kozmosa kavuşmaktadır.

Eliade, “Mitler ve Yenilenme Ritleri” başlığı altındaki üçüncü bölümde, dönemsel olarak yenilenen merasimlerin kozmogoni mitinin bir yenilenmesi olduğuna vurgu yapar. Buna, bir hükümdarın tahta çıkışını örnek olarak verir. Hükümdarın tahta çıkıp kolunu kaldırması dünyanın eksenini (*axis mundi*) simgeler. Tahta çıkma törenlerinin ise bilhassa “yeniden yaratılışı” ve “Kaos’tan Kozmos’a geçişi” simgeleyen Yeni Yıl’da yapıldığının altını çizmektedir. “Yıl” ise günümüzde olduğu gibi 365 günü kapsayan doğrusal bir zaman olmayıp Kozmos’un kendisini yenilediği dairesel bir zamanı ifade etmektedir. Arkaik toplumun insanı, zamanın geri döndürülmesi ile o ilk mitsel zamana/kökenine/kendi gerçeğine ulaşmaktadır. Bu bağlamda birçok arkaik kültürde yeni yıl mitlerine rastlanmaktadır. Eliade’nin bu bölümde arkaik toplumlar içinde ele aldığı “dönemsel ritler”; “dönüşsel zaman” ve “yeni yıl” anlayışı eskatoloji mitlerini zorunlu hale getirir. Çünkü yeni bir başlangıç için son kaçınilmazdır.

Dördüncü bölüm “Eskatoloji ve Kozmogoni” başlığını taşımaktadır. Yazarın anlatımına göre, ilkel toplumlardan günümüze kadar dünyanın sonunu ele alan bu mitlerin en yaygın olanı “Tufan” ile ilgili olanlardır. Semavi dinlerin kutsal kitaplarında rastladığımız bu kıssaya, günümüzde en çok bilinen en eski destanlardan biri olan Gılgamış Destanında da rastlamaktayız. Değerlendirmelerini genelde arkaik toplumlar üzerinden yapan Eliade’ye göre, mitlerde Tufan’lar ya insanların günahları nedeniyle ya da dünyanın çok yaşlanmış olmasından ötürü gerçekleşmektedir. Ancak Tufan dünyanın kesin bir sonu olmayıp onun tekrardan yenilenmesini ve insanoğlunun canlanmasını sağlamaktadır. Yazar, kıyamet ile ilgili mitleri Yahudi-Hıristiyan geleneği ile kıyaslar. İki gelenek arasındaki farklı anlayışın nedeni zaman algısıdır. Doğrusal bir zaman anlayışına sahip olan Yahudi-Hıristiyan geleneğinde kozmogoni nasıl tek olmuşsa, dünyanın sonu da tek olacaktır.²

2 Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 93.

Yazar, kitabın beşinci bölümünde “Zamana Egemen Olunabilir” başlığı altında zamanın geri dönüşlülüğünü işlemektedir. Burada Eliade, bir önceki bölümde ele aldığı eskatolojik mitlerdeki vurgunun “son” olgusundan ziyade, “yeni bir başlangıç”ta olduğuna işaret etmektedir. On dokuzuncu yüzyılda birçok bilimsel köken araştırmalarından bir tanesi de psikoloji alanında Freud’un kurucusu kabul edildiği psikanaliz ile insanın kendi hikâyesinin başlangıcına/kökenine dönmesidir. Bu mutlu başlangıçlara dönüş daha önce Eliade’nin köken mitlerinde değindiği iyileştirici rolü üstlenmektedir. Bu doğrultuda yazar, arkaik toplumlardaki “döngüsel zaman” anlayışı ile bireyin ilk kozmogonik/mitsel âna dönerek bir anlamda zamanda yolculuk etmekte, zamana egemen olabilmektedir.

Kitabın altıncı bölümü “Mitoloji, Ontoloji, Tarih” adını taşımaktadır. Bu bölümde Eliade, diğer eserlerinde de altını çizdiği bir kavrama yer verir; “*Deus Otiosus*”; yani “etkisiz, önemsiz, ilgisiz Tanrı”; Yazar, arkaik toplumlarda Yaratıcının, kendini bildik görünümünün (Dünya) dışında gösterdiği zaman bir *Deus Otiosus* haline dönüştüğünü ve inanlıları tarafından unutulur hale geldiğini belirtmektedir. Bu Tanrı, sadece Tufan gibi şiddetli felaket anlarında akla gelir. Unutulan Yüce Varlık’ın yanında yeryüzünden yok olup giden tanrılarda bulunmaktadır. Bunlar genellikle diğer tanrılar veyahut da mitsel atalar tarafından öldürülmektedir. Ölümleri bir son değildir. Nitekim evren ve insan ölen tanrının özünden yaratılır. Yaratılışın özünü oluşturduğu için ölen Tanrı hiçbir zaman unutulmaz ve mitlerde varlığını devam ettirmektedir. Buna en güzel örnek, günümüze kadar erişmiş olan Babil yaratılış destanı olan Enuma Eliş’te Marduk’un Tiamat’ı öldürerek onun etinden gökyüzünü, yeryüzünü ve insanları yaratmasıdır. Eliade’nin sunduğu bu bilgiler, arkaik insanın antropomorfik özellikler atfettiği tanrıların hikâyelerini mitler aracılığıyla nesilden nesile aktararak anılarını canlı tutmaktadır.

Eliade, yedinci bölümü “Anımsamanın ve Unutmanın Teolojisine” ayırır. Unutma, bellek yitimi ve uyku birçok arkaik mitte bedensel zayıflığın göstergesidir. Bunun aksine sağlam bir bellek, tinsel güçlülüğün kanıtı olarak görülmektedir. Yazar, bu haslet nedeniyle arkaik insanın kendi tarihini ve ilk yaratılışı hatırlamamasını bir zayıflık olarak görmektedir.

Kitabın sekizinci bölümü olan “Mitlerin Yükselişi ve Çöküşü”nde Eliade, Yunan mitleri örneği üzerinden mitlerin yıkılış serüvenini ele alır. Ona göre, Homeros ve Hesiodes sözlü gelenek halinde aktarılan mitleri yazıya geçirmekle mitleri kitabî kültürün bir parçası haline getirmişlerdir. Akılcılığın gelişmesi ile birlikte, mitler eleştiriye tabi tutulmuş ve mantıklı bir anlatım elde etmek adına kelimelerde

“gizli anlamlar”, “imalar” aranmıştır. Bu çabalar daha sonra yaygınlaşacak olan alegorik yorumun temellerini atmıştır. Mesela, Homeros’taki Tanrı adlarının ya insanların yetenekleri ya da doğal öğeleri temsil ettiği iddia edilmiştir.³ Yazar bu süreci, mitlerin yıkımı yani dinden bağımsızlaşarak salt bir kültür (edebiyat ve sanat yapıtlarında) olarak devam etmesine ve günümüzde mitin yaygın olarak “uydurma, masal” anlamına dönüşümü olarak görmektedir.

Sonuncu bölüm olan dokuzuncu bölüm, “Mitlerin Varlıklarını Korumaları ve Sürdürmeleri” başlığını taşımaktadır. Eliade, bu bölümde, geç antik çağda Hıristiyanlığın mitlere karşı tutumunu ele almakta, günümüz modern insanın mit algısının değişimine değinmektedir. Eliade’ye göre, Hıristiyanlığın Avrupa’da yayılması birçok pagan inancının içselleştirmesiyle mümkün olmuştur. Bunun sonucunda ejderha öldüren birçok kahraman, Aziz Yorgi (Georgios) kimliğine bürünmüş, sayısız bereket tanrıçası, Meryem’le ve azizlerle bir tutulmuştur.⁴ Eliade, Ortaçağda ortaya çıkan birçok Şövalye ve Kutsal Kâse hikâyelerini de mitolojik düşüncenin tekrar canlanması olarak görmektedir. Yine o, modern dönemde “köken”in büyüü saygınlığını mitlere bağlamaktadır. Belli bir kökene sahip olmak gurur verici bir haslet olarak görülmektedir.

Öncelikle Dinler Tarihi, Antropoloji gibi ilim dallarıyla uğraşanlara hitap eden bu eserde Mircea Eliade’nin sunmuş olduğu geniş bilgi birikimi insana hayranlık vermektedir. Kitap boyunca birçok tahlil yapılmakta ve bunların birçoğu yazarın kendi yorumuna dayanmaktadır. Eserin salt tarihi malzeme sunmanın ötesinde bu malzemeyi işlemesi ve yazarın kendi yorumunu katması açısından dinler tarihçileri için örnek teşkil etmektedir. Bu hususu dikkatten kaçırmamak kaydı ile arkaik toplumlarda mitin işlevi, anlamı konulu bir eserin Türkçemize kazandırılması bu alandaki boşluğun bir nebze giderilmesine katkı sağlamıştır.

3 Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 207.

4 Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 227